

İnsan merkezli bir yaklaşım olarak Hümanist Coğrafya'da Fenomonoloji'nin yeri

The place of phenomenology in Humanistic Geography as a Human-Centric approach

Ahmet UYSAL¹ , Şenay GÜNGÖR²

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Nevşehir, Türkiye

²Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Nevşehir, Türkiye

ORCID: A.U. 0000-0002-5928-0516; Ş.G. 0000-0003-2395-8134

ÖZ

1960'larda hakim olan "mekansal bilim" anlayışının sert ve pozitivist yaklaşımına tepki olarak ortaya çıkan Hümanist coğrafya bu yanıyla coğrafyanın sert pozitivist yanına hümanist bir eleştiridir. Bir diğer özelliği ise içerik ile ilgilidir ya da daha doğru ifadeyle tepki gösterilen şeylerle ilgilidir. Kantitatif, modellerle açıklama ve mekanı formüllere indirgeme gibi kavramları eleştiren Hümanist coğrafyacılar, açıkçası, insan ve mekan arasındaki ilişkinin sayılardan ve formüllerden daha derin olduğunu ifade ederler. Bu yanıyla coğrafyanın en temel meselesinin insana yani bize dair olması gerektiğini savunan Hümanist Coğrafyacılar için insan nesne değildir. Ele alınması gereken olgu öznenin yani bizim mekan ile sarmaş dolaş olan hikayemizdir. Açıkçası, hikaye ya da öykü kelimesi Hümanist coğrafyacılar için önemlidir. Buna göre, aslolan nesnel analizler yapmanın ötesinde öznenin öyküsünün peşine düşmektir. Kabaca post-pozitivizm diye ifade edilen dönemin pozitivist ilk ve en etkili eleştirisini yapan Hümanist coğrafya fenomenoloji, varoluşçuluk, idealizm gibi düşünce ekollerinden etkilense de Hümanist Coğrafya denilince daha çok fenomenoloji ve varoluşçuluk akla gelir. Şüphesiz tek bir fenomenoloji anlayışı olmadığı gibi coğrafyacıların da farklı şekilde yorumladıkları bir kavram olan fenomenolojinin coğrafya ile ilişkisi bağlamında tarihsel süreci, ele aldığı temalar ve günümüz coğrafyacıları için ne anlam ifade ettiği ele alındıktan sonra günümüz coğrafyasında anlamı sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Merkezli Yaklaşım, Hümanist Coğrafya, Hümanist Coğrafya'nın Eleştirisi, Fenomenoloji, Dünya'da Olma.

ABSTRACT

It is a significant question whether today's unknown places are the same as the unknown places of previous years. Geography, one of the key aims is to discover unknown places, has diverse approaches and paradigms to give clear answers about grasping the meaning of places. Humanist geography, which emerged as a reaction to the rigid approach of the spatial science in the 1970s and 1980s, provides new insights into the way we employ the concepts of geography. Although humanistic geography is a critique about positivism and has the diverse approach of the various philosophies such as, idealism phenomenology, and existentialism, the phenomenology was most central to the study of humanistic geographer. This paper is a modest contribution to the ongoing discussions about the relationship between phenomenology and poststructuralist geographies. Undoubtedly, as there is not a single understanding of phenomenology, geographers have diverse interpretations about both the phenomenology and the relationship between phenomenology and geography. In conclusion, it was the main purpose of the paper to draw attention to the idea that thinking of phenomenology gives opportunities to see the diverse way of doing geography.

Keywords: Human Centered Approach, Humanistic geography, Criticism of Humanistic Geography, Phenomenology, Being in the World.

Başvuru/Submitted: 10.04.2019 **Kabul/Accepted:** 08.05.2019

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ahmet UYSAL / ahmetuysal@nevsehir.edu.tr

Atıf/Citation: Uysal, A., Gungor, S. (2019).İnsan merkezli bir yaklaşım olarak Hümanist Coğrafya'da Fenomonoloji'nin yeri. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 61-67) içinde. İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.007>

1. GİRİŞ

Coğrafya'nın en genel anlamda bir amacı da "bilinmeyen yerleri" keşfetmektir. Peki günümüzdeki bilinmeyen yerler 300 yıl öncesinin bilinmeyen yerleri ile aynı mıdır. Ya da eskiden bir ormanı, bir dağı, bir gölü, bir şehri, bir mahalleyi keşfetmenin büyük bir bilimsel olay olmasına karşın günümüz "Google earth" çağında keşfedilmeyen yer kalmadığına göre; acaba gerçekten "bilinmeyen yer" ler neresidir. Küresel ve postmodern çağda insan ilişkilerinin karmakaraşık olduğunu varsayarsak insan ve mekan arasındaki ilişkinin eskisi gibi olmadığı sonucuna ulaşmak da gayet normal olacaktır. Dünyanın her noktasının bilindiği bir çağda bilinmeyen yer insan ve mekan arasındaki ilişkinin olduğu yerdir. Daha doğru günümüz dünyasını anlamak istiyorsak "mekandaki insanı" anlamak zorundayızdır. Bu öncelik olmalıdır. Hatta daha iyi bir dünya için bu kaçınılmazdır.

Biz bir "yer"de yaşarız ve o yaşadığımız yerin dağlık ya da düz olmasından tutunda ikliminin sert veya mutedil olmasına kadar birçok özellikleri vardır. Ayrıca nüfusu, yerleşme özellikleri, kültürü, etnik özellikleri gibi unsurlarla beraber o yeri bir bütün olarak düşündüğümüzde akla, genel olarak, yer, bölge, mekan gibi coğrafi kavramlar gelir. Lakin coğrafyanın farklı geleneklerine göre bu kavramlara yüklenen anlamlar farklı olacağı için söylenen şeyler de farklı olacaktır. Tuan (1977) mekanda doğrudan tecrübe ile ilişkili kavramlara daha çok vurgu yapılmasını da ister. Buna göre, salt soyut bir kavram olan mekana eğilmek insan ve mekan arasındaki ilişkiyi anlamada yetersiz olacaktır. Bunun için daha spesifik, derin ve tecrübi bir şekilde mekana eğilmek insan ve mekan arasındaki ilişkiyi ve dolayısıyla mekana dair realiteyi anlamak için çok daha faydalı olacaktır. Gaston Bachelard "Mekân'ın Poetikası" adlı eserinde mekana dair "imge"lerin salt bilimsel metotlarla anlaşılmasının mümkün olmadığını; sırf akli esas alan açıklamaların ayrı bir yaratılma süreci olan imgelerin anlaşılmasında kifayetsiz kalacağını ifade eder. Mekana dair imgeler, hayaller, anlamlar, semboller, tasavvurlar ve tahayyüller de mekanı anlama da önemlidir.

Coğrafi düşünce içinde önemli yeri olan Hümanist Coğrafya pozitivist sonrası dönem sonrası yaklaşımlar içinde coğrafyaya farklı imkanlar sunmuştur. Bu imkanların ne olduğunu ifade edebilmek için, bir metafor olarak en uygun ifade mekana "insanî bir dokunuş"tur. Şüphesiz böylesi bir metafor her şeyi açıklamaz ama yine de bizlere fikir verebilir. Bu çalışmada Hümanist Coğrafya bağlamında yapılan tartışmaların izi sürülürken "insani bir dokunuş" ifadesinin seçilmesinin iki sebebi vardır. Birincisi, Hümanist coğrafya'nın çıktığı dönem ve neye tepki gösterdiği ile ilgilidir. 1960'larda hakim olan "mekansal bilim" anlayışının sert ve pozitivist yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan Hümanist coğrafya bu yanıyla coğrafyanın keskin bilimsel yanına hümanist bir dokunuştur. İkincisi ise içerik ile ilgilidir ya da daha doğru ifadeyle tepki gösterilen şeylerle ilgilidir. Kantitatif, modellerle açıklama ve mekanı formüllere indirgeme gibi kavramları eleştiren Hümanist coğrafyacılar, açıkçası, insan ve mekan arasındaki ilişkinin sayılardan ve formüllerden daha derin olduğunu ifade ederler. Bu yanıyla coğrafyanın en temel meselesinin insana yani bize dair olması gerektiğini savunan Hümanist Coğrafyacılar için insan nesne değildir. Ele alınması gereken olgu öznenin yani bizim mekan ile sarmaş dolaş olan hikayemizdir. Açıkçası, hikaye ya da öykü kelimesi Hümanist coğrafyacılar için önemlidir. Bu üsluba da yansır. Buna göre, aslolan nesnel analizler yapmaktan ziyade öznenin öyküsünün peşine düşmektir. Bu çalışmanın boyutlarını aşsa da öykü, hikaye, anlatı gibi kavramlar bizi kaçınılmaz olarak dil felsefesi ile ilgili tartışmalara da götürmektedir. Bu tartışmalara girmeksizin ifade etmek gerekirse, post-pozitivizm diye anılan dönemde pozitizme ilk ve en etkili eleştiri getiren yaklaşım Hümanist Coğrafya olmuştur. Her ne kadar Tuan gibi coğrafyacılar göre ise Beşeri Coğrafya'da bir alt disiplini olması gerektiği savunulmasa da, sonraki yıllarda Hümanist Coğrafya bir alt disiplin olmasa da coğrafyaya farklı boyut ve derinlik kazandıran bir paradigma ve yaklaşım olarak kabul edilmiştir. Hümanist Coğrafya fenomenoloji, varoluşçuluk, idealizm, pragmatizm gibi düşünce ekollerinden etkilense de öne çıkan ekoller fenomenoloji ve varoluşçuluktur. Bu çalışmanın asıl amacı da bu ekoller içinde fenomenolojinin ve varoluşçu fenomenolojinin coğrafyaya nasıl bir etkisinin olduğunu irdelemektir. Ama öncesinde Hümanist Coğrafya'nın tarihsel sürecini genel olarak ele almak faydalı olacaktır.

Bir diğer dikkat edilmesi gereken husus ise isimlendirmeye dairdir. Hümanist Coğrafyacı'ların çoğu kendilerini felsefi anlamda "Hümanist" olarak tanımlamamaktadır. Hatta Cloke (1991), 1970'lerde coğrafya'da ortaya çıkan insan merkezli yaklaşımın "humanizm" kavramının ilk çıktığı klasik dönemdeki anlamı ile doğrudan bir alakasının olmadığını ifade etmektedir. Burda Hümanist Coğrafyacılar denirken aslında "fenomenolojik, varoluşçu coğrafyacılar" kapsayan bir coğrafi yaklaşım kastedilmektedir. Peki neden Hümanist Coğrafya adı tercih edilmiştir sorusunun cevabını bulmak için o döneme bakmak yeterlidir. O dönemde, psikolojide hakim paradigma olan psikanalize şiddetli eleştiri vardır. İnsanın analizin ötesinde bir varlık olduğunu savunan ve çıkış noktası olarak fenomenolojiyi alan bu yaklaşım psikolojide humanist psikoloji diye anıldığı için dönemin ruhuna uygun olarak isimlendirme bu şekilde olmuştur.

2. HÜMANİST COĞRAFYA'NIN TARİHİ

Seamon ve Lunberg'den (2015) esinlenerek söylenirse, Humanist Coğrafya'yı üç döneme ayırmak mümkündür. Buna göre; Hümanist Coğrafyada Öncü Çalışmalar Dönemi, Hümanist Coğrafya'da Altın Dönem ve Günümüzde Hümanist Coğrafya. Bu dönemde, Hümanist Coğrafya çatısı altında değerlendirilen çalışmalar ele alırken Seamon ve Lunberh'in (2015) derlemesi esas alınmıştır.

Açıkçası öncü dönem dediğimiz birinci dönemde yapılan çalışmalar doğrudan fenemolojiye gönderme yapmamaktadır. Belli bir kavramsal çerçevede günümüzden geçmişe bakarak yapılan bir iz sürümünde bazı çalışmaların Hümanist Coğrafya içinde değerlendirilebileceği yorumu söz konusudur. Buna göre, Alexander von Humbolt'un dünyanın doğal bölgelerine dair halkı bilinçlendirmek amacıyla yaptığı peyzaj resimleri hümanistik unsurlar barındıran ilk çalışmalara örnek gösterilirken Fransız Coğrafyası'nın en önemlilerinden olan Paul Vidal de la Blache "yaşam tarzı" kavramı da bu kapsamda değerlendirilir. Nispeten daha yakın dönemde, çalışmalarında hümanist bakış açısını benimseyen Wright'in (1947) ve Kirk'in (1952) çalışmaları dönem itibarıyla oldukça önemlidir.

Hümanist Coğrafya'nın ikinci dönemini altın dönem diye isimlendirilmesinin bize göre iki sebebi vardır. Birincisi, bu dönemde Hümanist Coğrafya yaklaşımı özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde coğrafyacıların çoğunu etkilemiştir. İkinci olarak ise, geçmişten günümüzde Hümanist Coğrafya'nın tarihsel gelişimine bakıldığında bu yaklaşıma dair tartışmalar en çok bu dönemde yaşanmıştır. Bu dönemde kendi içinde iki alt döneme ayrılabilir. 1970 ile 1978 yılları arasında Hümanist Coğrafya'ya dair çalışmalar ve tartışmalar bu yaklaşımın iddiasını, imkanlarını ve sınırlarını belirlemiştir. Relph'in 1970 yılındaki "Fenemonoloji ve coğrafya arasındaki ilişkiye dair bir inceleme" başlıklı çalışmasında coğrafya ve fenemonoloji arasındaki ilişkiye dair ilk çalışmadır. Bu çalışmada insan ve doğal/beşeri çevre arasındaki ilişkinin anlaşılmasında fenemonolojik yaklaşımın imkanlarının altı çizilmiştir. Bir yıl sonra yani 1971 yılında Tuan'ın çalışması yüzeysel değinilerin ötesine geçerek meseleye derinlik katmıştır. Pozitivist bakış ile benimsenmiş soyut bir mekan anlayışından ziyade varoluşçu fenemonolojinin en temel kavramı olan "dasein" (dünyada olma) kavramı ile mekana bakışa vurgu vardır. Buna göre coğrafyacı "soyut bir mekanda insan"ı incelemenin ötesine geçerek "dünyada var olan insan/Dasein"i irdelemelidir. 1974 yılında dört önemli çalışma öne çıkmaktadır. David Ley'in "Uzak Bölge Olarak Siyahların Yoksul Mahalleleri" başlıklı çalışması Filedelfiya'da Afrika kökenli Amerikan mahallesinde etnografik bir çalışma olduğu için o dönem için Coğrafya'da yeni sayılacak bir metot denendiği için önemlidir. Anne Buttimer'in "Coğrafya'da Değerler" başlıklı çalışması coğrafya ve bilgi arasındaki ilişkiye katkıdır. Tuan'ın 1974 yılında iki çalışması Humanist coğrafyanın ne olduğunu anlamada oldukça önemlidir. Tuan birinci çalışmada "sembolik yerler" ve "ihtimam alanları (fields of care)" kavramları ile yerin iki farklı türünü ele alır. En genel olarak sembolik yerler göze hitap ederken ihtimam alanları tecrübe ile ilgilidir. Tuan'ın diğer çalışması ile coğrafya disiplininin dışına çıkan ve sosyal bilimlerin diğer alanlarında da kullanılan bir kavramı öne çıkarmıştır. Tuan (1974) Topophilia adlı çalışması ile coğrafya ve fenemonoloji arasındaki ilişkinin bir nevi genel çerçevesini çizmiştir. Yer sevgisi anlamına gelen topophilia hem alan içinde hem de alan dışında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. 1976 yılından Anne Buttimer'in çalışması önemlidir. Çünkü bu çalışmada fenemonolojinin en önemli kavramı olan "yaşam dünyası" coğrafi bir perpestif ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Tuan'ın (1976) yılındaki çalışması Hümanist coğrafyacının ilk kez kavramsal çerçevesini çizme çabası bağlamında oldukça önemlidir. Bu zamana kadar yapılan çalışmalar oldukça önemlidir ancak Relph'in (1976) "Yer ve Yersizlik (Place and Placelessness) eseri belki de Hümanis Coğrafya başlığı altında ele alınacak en kapsamlı çalışmalardan birisidir. Daha spesifik söylenirse, bu çalışma fenemonoloji ve varoluşçu fenemonolojinin kavramlarını coğrafi kavramlara uyarlayabilen bir çalışmadır. Daha da öteye gidersek, Relph bu eserinde daha sonraki yıllarda Hümanist Coğrafya'ya yapılan eleştirileri de sanki görmüş gibidir. Günümüzün sorunlarını da göz önüne alarak eserini inşa etmiştir. 1978 yılında Davis Ley ve Marwyn Samuels'in editöryal çalışması Hümanist Coğrafya'nın teorik ve tematik meselelerini ele alan önemli bir derlemedir. Bu çalışma farklı farklı alanlardan farklı kişileri bir araya getirdiği için ayrıca önemlidir (Seamon ve Lunberg (2015)).

Hümanist Coğrafya'nın altın dönemin 1970 ve 1978 yılındaki çalışmaları "yol açıcı" çalışmalar olarak kabul edersek 1978 ve 2000 yılları arasındaki çalışmalar "yolun iyice pekiştirildiği" yıllar olarak kabul edilebilir. Sırasıyla David Seamon'un Yaşam Dünyası'nın Coğrafyası (1979), Anne Buttimer ve David Seamon'un Yer ve Mekanın İnsan Deneyimi (1980), Douglas C.D. Pocock'un Hümanist Coğrafya ve Edebiyat (1980), Edward Relph'in Rasyonel Peyzajlar ve Hümanist Coğrafya (1981), Yi-Fi Tuan'ın "Parçalı Dünyalar ve Benlik (1982),); David Seamon and Robert Mugerauer'ın Yerleşme, Yer ve Çevre (1985), Edward Relph'in Modern Şehir Peyzajları (1987), J. Douglas Porteous'in Ölüme Tasarlanmış (1989), J. Nicholas Entrikin'in Yer Arasındalık (1991), Robert David Sack'in Yer, Tüketim ve Modernite (1992), Anne Buttimer'in Coğrafya ve İnsan Ruhunu (1993), David Seamon'in Yerleşme, Görme ve Tasarlama (1993), Paul Rodaway'in Duyumsal Coğrafyalar (1994), Yi-Fu Tuan'ın Kosmos and Yuva (1996); Robert David Sack'in Homo Geographicus

(1997), David Seamon and Arthur Zajonc's Goethe'nin Bilim Yolu 1998), Anne Buttimer'in Sürdürülebilir Peyzajlar ve Yaşam Yöntemi (2001), Robert David Sack'ın Gerçek ve İyiye Coğrafi Bir Rehber (2003), Edmunds Bunkse'in Coğrafya ve Yaşam Sanatı (2004) ve Yi-Fu Tuan'ın Humanist Coğrafya (2012).

Günümüzde Hümanist coğrafya denilince ilk olarak şunu ifade etmeliyiz ki, 1970 ile 1990 yıllarında arasında bir çok coğrafyacının ilgisini çeken bu alana 1990ların başından itibaren ilgi azalmıştır. Şüphesiz fenomonoloji ve yer kavramına dair, özellikle felsefi anlamda, Casey (2009) ve Malpas (1999) gibi düşünürlerin ilgisi devam etmektedir. Ancak coğrafya disiplini içinde önemli bir damar olma özelliğini kaybetmiştir. Günümüzde postyapısalcı coğrafyalar içinde özellikle temsil ötesi teoriler yaklaşımının çoğul yapısından dolayı fenomenolojik bir damar mevcut olsa da o da diğer yaklaşımlar gibi sadece yaklaşımlardan biridir. Bunun haricinde, Fransız fenomenolog Maurice Merleau-Ponty'nin çalışmalarını coğrafyaya uyarlayan David Seamon'ın çalışmaları dikkate değer çalışmalardır. Sonuç olarak, günümüzde coğrafyacılar kendilerini Hümanist Coğrafyacı olarak tanımlamasalar da Hümanist coğrafya'nın disipline kattığı teorik ve metodolojik tartışmaların imkanlarından hala faydalanmaktadırlar.

İfade edildiği gibi 1970 ile 1990 arasında coğrafyacıların çoğunu etkilemiş Hümanist coğrafya, pozitivist, Marksist, feminist ve postyapısalcı coğrafyacılar tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir.

Humanistik yaklaşıma getirilen eleştiriler genel olarak dört başlık altında ele alınabilir. Birincisi, pozitivist yaklaşımı benimseyenler Hümanist coğrafyacıları daha çok metod yönünden eleştirmişlerdir. Bu yaklaşımı fazla öznel bularak yapılan şeyin bilimselliğini tartışmaya açmışlardır. İkincisi, Yapısalcılar ve Marksistler tarafından yapılan eleştirilerdir ve buna göre hümanistler sadece faile eğilerek yerleri ve yaşam-dünyasını şekillendiren daha kapsamlı ekonomik ve politik yapıları ihmal etmişlerdir. Üçüncü eleştiri ise; tarih ve kültürü bir kenara bırakıp anlam ve insan tecrübesinin özünü ve değişmeyen bazı yanlarını ortaya çıkaran evrensel bir insan durumu farzettiği için coğrafyayı "özcü" bir yaklaşıma indirmediği düşüncesi ile hem Marksistler hem de feministler tarafından yapılan eleştirilerdir. Ayrıca, hümanistlerin hep ideal ve olumlu çıkarımlar yapmış olmasını şiddetle eleştirmişlerdir. Bir yerde kendimizi yabancı ve öteki de hissedebiliriz. Yani mekan denilince akla aslında sıcak duygu ve anlamların haricinde eşitsizlik, adaletsizlik, zulüm, zorbalık gibi olgularda gelmektedir. Yani hatta mekan bizzat eşitsizliği üretmektedir. Dördüncü eleştiri; humanistik perspektifi benimseyen akademisyenlerin çoğunun erkek olması dolayısıyla insanlık durumuna dair çıkarımları aslında kendi tecrübelerinden başka bir şey değildir. Ataerkindir ve dolayısıyla bütün insanlık durumunu açıklayamaz. Ayrıca feministle, hümanistlerin iddia ettiğinin tam tersi bir şekilde, "evrensel bir insan" olmadığı kanaatindedilerler. Bütün bu eleştiriler marjinal, yoksul, güçsüz birey ve gruplara daha çok yoğunlaşılması gerektiğini ifade ederken hümanistlerin kadın, çocuk, eşcinsel, engelli, evsiz vb kişi ver grupları coğrafi araştırmalarının içinde sokmadığını ve hatat görmezden geldiğini iddia etmektedir (Cloke, 1991), Her ne kadar bu eleştiriler çok sert ve biraz haksız olsa da coğrafyacılar üzerinden etkisi olmuştur. Hatta eskiden çalışmalarını daha çok Hümanist coğrafya içinde yürüten coğrafyacılar sonraki yıllarda toplumsal ve yapısal ilişkileri kavramaya yönelik çalışmalarıyla belli bir dönüşüme uğramıştır (Cresswell, 2003)

3. COĞRAFYA'DA FENEMONOLOJİ

Biz yeni bir yere gittiğimiz zaman o yer bizim için bir manzaradan/ görünümünden (landscape) ibarettir. Hatta denilebilir ki, yaşamadığımız yerler bizim için sadece bir görünümünden ibarettir. Yeni bir yer bizim için, "dış kabuğuna bakılan ama içindeki derinliği görülemeyen" coğrafi görünüm / manzara (landscape)'dan ibarettir (Wylie, 2007). Modernizmin etkisi ile beraber dünya üzerindeki yerlere dair bir çok imaj bizim zihnimizde yer eder. Bunda küreselleşme, turizm vb gibi olguların da etkisi vardır. Bunlar zaten manzaraların otantikliğini bitiren ve bütün dünya üzerinde her yeri birbirine benzeten olgulardır. Yani yerlerdeki yaşanmışlıklar bile benzerlikler gösterebilmektedir. Eskisi gibi her ne kadar yerlerin otantikliği ve orjinalliği zayıflamış olsa da yine de hiç bir insan tıpatıp birbirinin aynı olmadığı gibi yaşanmış mekanlarda birbirinin aynı değildir. Zamanla bir yere dair hatıralar birikince o yer bizim için "görünüm" olmaktan çıkar ve biz yerin içine nüfuz ederiz. İlk önce o yere dair bilgiler ve özellikler zihnimizde yer etmeye başlar. Ama yine hala kabuktayızdır. Ne zaman ki o yer artık "bizim yerimiz" olmaya başlarsa artık o öze inmişizdir. Varoluşsal olarak yer kavramı ile karşı karşıyayızdır. Camdan kahve eşliğinde bakılan deniz, bir yerin kokusu, sürekli gidilen bir kahve, yollar, vs artık bizim içimizde var olan yerlerdir. Deniz kenarında oturlan bir bank bazen "aşkın yeri" ya da "aşkın mekanı" olabilmektedir. Yani orası sade bir bank olmanın ötesine geçmiştir. İşte tam da bu noktada coğrafya ve fenomenoloji arasındaki ilişki bizlere çok şey söyler.

İlk olarak şu ifade edilmelidir ki, felsefenin en önemli alanlarından biri olan fenomenoloji denilince ilk akla gelen fenomenolojinin ele avuca sığmaz yönüdür. Fenomenoloji'nin kurucusu sayılan Husserl'den itibaren tek bir fenomenolojinin varlığından ziyade farklı fenomenolojiler söz konusudur. Hümanist Coğrafya'nın öncülerinden biri olarak kabul edilen Çin kökenli ABD'li Coğrafyacı Yi Fi Tuan'ın "Space and Place" adlı kitabının girişindeki örnek fenomenoloji ve coğrafya arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir. İki fizikçi olan Niesl Bohr ve Werner Heisenberg Danimarka'daki Kronberg kalesini gezdikleri esnada Bohr şöyle der Heisenberg'e:

"Garip değil mi; biri bu kalede Hamletin yaşadığını hayal eder etmez buranın anlamı değişir. Bir bilim insanı olarak, bir kalenin sadece taşlardan ibaret olduğuna inanırız ve mimarların bunu nasıl inşa ettiğine hayran oluruz. Taşlar, küflü yeşil çatı, ahşap oymalar kaleyi oluşturur. Hamletin burada yaşadığı gerçeği bunların hiçbirini değiştirmez. Oysa Hamlet'in burada yaşadığını öğrendiğimiz zaman o kale artık tamamen değişmiştir. Aniden duvarlar ve surlar tamamen bizimle farklı bir dili konuşmaya başlar. Avlu, Hamlet'in "olmak ya da olmamak" sözünü duyduğumuz insan ruhunun karanlıklarını bize hatırlatan bir yer olur. Bizim Hamlet hakkında bütün bildiklerimiz adının geçtiği onüçüncü yüzyıla ait kronikler. Kimse onun o kalede yaşadığını kanıtlamak şöyle dursun gerçekten yaşadığını da kanıtlayamaz. Fakat herkes Shakespeare'in kendine sorduğu soruları ve insanın derinliklerini nasıl ifşa ettiğini bilir. Onun da bir zamanlar bir yerde bulunduğunu ve bu yerin Kronberg'da olduğunu düşündüğüm zaman Kronberg Kalesi benim için artık bambaşka bir kale olur".

İçine Hamlet'in ruhu sinmiş bir mekân elbetti ki artık yalnızca bir taş ve tuğla gibi fiziki unsurlardan ibaret bir mekân değildir; çok daha ötesidir. Daha doğrusu bilimsel olarak etiketlenmiş mekanın çok daha ötesinde anlamları vardır. Belki de daha doğru bir ifade ile mekân denen şeyi gerçekten anlamak istiyorsak, içine insan sinmiş haliyle mekânlara bakmamız daha doğru olacaktır. Peki, bu mekânın çok daha ötesindekiler dediğimiz şey mekana dâhil midir; yoksa mekanla alakası olmayan şeyler midir? Burası önemli bir noktadır. Çünkü bu noktada Coğrafya'nın sınırlarına, içeriğine, yöntemlerine dair tartışmalar devreye girmektedir. Pozitivist geleneğe göre bu tür şeyler olsa olsa safstadır ya da en iyi ihtimalle bilim dışı kabul edilse de yorumsamacı geleneği benimseyenler için oldukça anlamlıdır.

Coğrafya'da fenomenoloji denilince ilk akla gelenler; "kartezye mantığın özne/nesne ayrımının reddi", dünyada olma (Dasein) ve "yaşamdünyası"dır. Fenomenoloji pozitivistimin kaba nesnellliğini eleştirdiği için daha çok objektivizm karşısında öznelliği öne çıkarıyor gibi algılanır ve genelde de subjektivizmin derinliklerinden boğulmak ile eleştirilir. Oysa fenomenoloji salt objektivizmi reddettiği kadar aynı zamanda salt subjektivizmi de reddeder. Bilimsel gerçeği ifade eden "objektif verilere göre" ifadesini eleştirdiği gibi "bana göre" ifadesini de eleştirir. Daha doğrusu ikisi de bir bütündür ve varlığın özünü kavramak için ilk olarak bunların bir bütün olduğu kabul edilmelidir. Örneğin İstanbul'un özü nedir diye sorulduğunda hem İstanbul'u soyut bir mekana hem de İstanbul'u salt kişisel bakışa indirgemekten kaçınıp İstanbul'u İstanbul yapan şeyin ne olduğunu irdelemeliyiz. İşte bu noktada fenomenolojinin diğer önemli bir kavramı "paranteze alma" karşımıza çıkar. Bir yerin özünü kavramak demek için ilk önce o yerin özünde olmayan ön yargılar, düşünceler, yanlış anlamalar gibi şeyleri parantezi içine almamız gerekmektedir. Yine aynı örnekten gidersek, İstanbul'un özü denildiğinde İstanbul'u diğer yerlerden farklı kılan şeyin ne olduğu sorgulanmalıdır ve aynı zamanda bu öze ilave olmuş ve özü görmemize engel olan şeyleri paranteze alıp öyle bakmalıyızdır. Fenomenolojik yöntem ile biz özlerin değişmez bilgisine ulaşmayı hedefleriz. Zihinde kurgulanan soyut bilgiler ya da benlikteki duyguların değişen bilgisinin de ötesinde olan öz amaçlanır. Tecrübe ya da deneyim fenomenolojinin bir diğer önemli kavramıdır. Özne ve nesne zıtlığını aşmaya çalışan ve insanın mekanda var olduğunu söyleyen fenomenoloji için kaçınılmaz olarak tecrübe önemlidir. İnsan mekanda var olduğuna göre deneyimlenmeyen mekan ya da dünya nasıl bilinir sorusu coğrafya ve fenomenoloji bağlamında önemli bir sorudur.

Relph'in (1976) çalışması fenomenoloji ve varoluşçu fenomenolojinin kavramlarını belli bir coğrafi çerçeve içinde başarılı bir şekilde ele almıştır. Onun "varoluşsal olarak bir yerde olma" ya da "varoluşsal olarak içindelik" kavramları dikkate değerdir: Bir yere bağlı olmanın derecesi o yerin "içinde olma" ya da "dışında olma" şeklinde iki uç arasındadır. Aslında bu durum bir yönü ile aidiyet kavramı ile de ilgilidir. Yani, biz zaman ve şartlara göre değişebilen bir yoğunlukta, kendimizi bir yere ait hissetme ya da hissetmeme arasında salınır dururuz. Bir yere bağlılık, o yerdeki insanlarla ortak duygu ve hatıraları taşımak vasıtası ile olabilirken başka birisi aynı yerde kendini yabancılaşmış ve öteki olarak da hissedebilir. Bir yerin varoluşsal olarak içinde olma ya da varoluşsal olarak bir yere bağlı olma aidiyetin en köklü ucu iken yabancılaşma, kendini öteki hissetme ve bir yerden dışlanma aidiyetin bir diğer ucudur. Aslında, insanoğlunun bütün macerası bir yere kök salmak ya da kendisi gibi düşünen ve hisseden insanların olduğu yerlere gitme çabasıdır. Bu bağlamda, biz her daim yeniden bir yer inşa ederiz ya da o yeri işselleştirip kendi varlığımızın bir unsuru yaparız. Zamanla varoluşsal olarak bir yerinde içinde oluruz (Relph 1976:73)

Relph (1976: 93)'in bu çalışmadaki yer ve kimlik arasındaki ilişkiye dair yaklaşımı dikkate değerdir: yer kimliğinin iki boyutu vardır. Birincisi, bir yerin kimliğidir. Yer kimliği denilince kendi içindeki benzerlikler ve onu diğer yerlerden ayıran farklılıklar akla gelir ve bu kimliğin üç boyutu vardır. (1) Yerin fiziki çevresi (2) yerdeki aktiviteler, durumlar ve olaylar (3) bu yerle ilgili olarak insanların tecrübe ve niyet ile yaratmış olduğu bireysel ve toplumsal anlamlar. Bu üç özellik bir yere kimliğini kazandıran ve insan-mekan arasındaki derin ilişkiyi anlamada oldukça faydalı olsa da tam anlamıyla yeterli değildir. İkinci ise, yerin insana verdiği kimliktir. Eğer yer kavramı daha kapsamlı ve derin bir şekilde anlaşılmalı istenirse; yer ile insanı birbirinden ayırmayan ve onları kaynaşmış olarak bir arada tutan yeni bir dile ihtiyacımız vardır. Bu yeni dile ait bakış açısı ile yerin insana kazandırdığı anlam anlaşılabilir.

Çok nahif bir ifade olan içine insan ruhu sinmiş mekan aslında bizi felsefe tarihinde çok köklü bir kavram olan Heidegger'in "Dasein"e götürür. Buna göre "varolmak bir yerde olmaktır" Cresswell (2014). Yani başka bir ifadeyle söylersek var olmak bir yerde başlar. Varoluşçuların "varoluş varlıktan önce gelir" ifadesini coğrafi kavramlarla söylersek insan soyut bir mekanın içinde değil de insan mekandan ayrılmaz bir şekilde mekanın içindedir ya da başka ifadeyle insan mekanda/dünyada varolulur. O halde şöyle denilebilir, fenomenoloji kartezyen mantığın özne/nesne ayrımını reddederek ilk adımını atar. Böylesi bir zıtlıktan ziyade ikisinin bir bütün olarak bir yerde varolduğunu söyler.

4. SONUÇ

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Hümanist Coğrafya genel çerçevesinin içinde önemli bir damar olan fenomenoloji coğrafya disiplinini, özellikle 1970'lerde oldukça fazla etkileyip coğrafya yapma biçimini yeni tarzlar etklemiştir. Her ne kadar fenomenoloji geniş bir alan ve bu alanda çok farklı yorumlar olsa da coğrafya üzerine etkisi daha çok yer ve mekan kavramı ile ilgili olduğu alanlardır. İnsan tecrübesinin, duygularının ve değerlerinin de mekan kavramını etkilediğini ifade eden Hümanist coğrafyanın belki de en büyük katkısı yeni konular ve yeni yöntemleri disipline katmasıdır.

KAYNAKÇA

- Buttimer, A. (1974) *Values in Geography*. Washington: AAG Commission on College Geography
- Buttimer, A. (1993) *Geography and the Human Spirit*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Buttimer, A. (2001) 'Humanistic Geography', in N.J. Smelser and P.B. Baltis (eds.). *International Encyclopaedia of the Social Sciences*. Amsterdam and New York: Elsevier, 7062–67.
- Buttimer, A. ve Seamon, D. (1980) *The Human Experience of Place and Space*. London: Croom Helm Publishers
- Bachelard, G. (1994), *The Poetics of Space*, London, Beacon Press
- Cloke, P., Philo, C., Sadler, D. (1991), *Approaching Human Geography*, London, Paul Chapman Publishing
- Cresswell, T. (2004) *Place: A Short Introduction*, Oxford, Blackwell Publishing.
- Cresswell, T. (2014) *Geographical Thought: A Critical Introduction*, Oxford, Willey Blackwell.
- Humbard, F. (2005) *Thinking Geographically: Space, Theory and Comtemporary Geography*, London, Continium.
- Ley, D. ve Samuel, M. (1978) *Humanistic Geography, Problems and Prospects*, London, Routledge.
- Malpas, J. (1999) *Place and Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Relph, E. (1976) *Places and Placelessness*, London, Pion.
- Relph, E. (1981) *Rational Landscapes and Humanistic Geography*. New York: Barnes and Noble.
- Relph, E. (1987) *The Modern Urban Landscape*, Johns Hopkins University Press
- Sack, R.D. (1992) *Place, modernity, and the consumer's worlds. A relational framework for geographical analysis*, London, John Hopkins University Press.
- Sack, R.D. (1997) *Homo geographicus*, London, John Hopkins University Press
- Sack, R.D. (2003) *A Geographical Guide to the Real and the Good*, New York ve London, Routledge.
- Seamon, D. (1979) *A Geography of the Lifeworld: Movement, Rest, and Encounter*. NY: St. Martin's.
- Seamon, D. (2013) "Lived Bodies, Place, and Phenomenology: Implications for Human Rights and Environmental Justice." *Journal of Human Rights and the Environment* 4: 143-166.
- Seamon, D. ve Mugerauer, R. (1985) *Dwelling, Place and Environment Towards a Phenomenology of Person and World*, Albany, NY, State University of New York .
- Seamon, S. ve A. Zajonc (1998) *Goethe's Way of Science: A Phenomenology of Nature*, *German Studies Review* 26(3):629
- Seamon, D. ve Lunberg, A. (2015) *Humanistic Geography, (içinde) the International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment, and Technology*, Richardson, D. Newyork, Wiley.
- Tuan, Yi-Fu. (1971) *Geography, Phenomenology, And The Study Of Human Nature*, *The Canadian Geographer*, 15/3, 181-192
- Tuan, Yi-Fu. (1974) *Topophilia: A study of Environmental Perception, Attitudes and Values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Tuan, Yi-Fu. (1977) *Space and place: The perspective of experience*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Tuan, Yi-Fu. (1982) "Segmented Worlds and Self: Group Life and Individual Consciousness", Minneapolis, University of Minnesota Press
- Tuan, Yi-Fu. (1996) *Cosmos & Hearth: A Cosmolite's Viewpoint*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Tuan, Yi-Fu. (2013) *Romantic Geography: In Search of the Sublime Landscape* University of Wisconsin Press Madison, WI.
- Wylie J. (2007) *Landscape*, London, Routledge.